

Béres Katalin

Egy liberális zalai főnemes, gróf Batthyány Károly

A reformkori Zala megyéhez a kiterjedt és sokágú Batthyány család három jeles képviselője kötődött: a jótékonyágáról, a magyar nyelv és kultúra iránti elkötelezettségéről híres herceg Batthyány Fülöp,¹ valamint két gróf, Batthyány Imre és Károly. Míg a herceg elsősorban a nagykanizsai és a homokkomáromi uradalom birtokosaként volt jelen Zalában, addig a grófok részesei voltak a vármegye reformkori politikai életének. Batthyány Imre 1824-től főispáni helyettesként, 1835-től 1867-ig pedig – hosszú – főispánként állt a vármegye élén.² Fejér megyei Szabadbattyánban volt. év nagy részét családjával együtt a váló Pesten töltötte.

Vele szemben első unokatestvérének, mind otthona, mind pedig politikát kötötte. A Szentgróton élő főnemes első független felelős magyar kormány Lajosnak, közös ősük az 1728-ban ükapa volt.³ Károly gróf a mind struktúrában tagolt és sokszínű reformkori képviselő, aki életmódját, mentalitását közneveléshez állt közelebb, mint Gróf Batthyány Károly János Nepomuk Vas megyei Csákányban.⁴ Édesanyja apja gróf Batthyány János (1769-1826), ifjúkorában a császári királyi hadseregben szolgált. Az elsőszülött fiú, Károly bölcselést végzett.⁶ Apja halála – 1826 - után átvette a csákányi uradalmat, saját és Zsigmond öccse osztatlan örökségét. 1842-ben került sor az osztozásra a testvérek között: Zsigmondé lett Csákány, Károlyé a szentgróti uradalom. A Vasárnapi Újság tudósítása szerint sorshúzással döntötték el, hogy kié legyen a birtok; „mindegyik szerette volna bírni Szentgrótot, nehogy tehát egymást megbántsák, sorsra bízta ügyüket.”⁷ Ettől kezdve Károly gróf itt, az 1787-ben az egykori végvár helyén, Batthyány Ferenc által épített későbarokk-copf stílusú kastélyban élt népes családjával.

Ugyanebben az évben halt meg az egykori torontáli főispán, Batthyány Nepomuk János özvegye.⁸ Mivel a házaspárnak nem született örököse, jószágait felosztották az oldalági rokonok között, így a két Batthyány fivér komoly hagyaték-

szababb-rövidebb megszakításokkal Birtoka azonban nem itt, hanem a főúri életmódot folytató gróf az magyar arisztokrácia gyűjtőhelyévé

Batthyány Károly grófot mind birtokai tevékenysége Zala vármegyéhez kortársa és távoli rokona volt az miniszterelnökének, gróf Batthyány meghalt gróf Batthyány I. Zsigmond tőrjét, mind pedig mentalitását magyar arisztokrácia azon típusát tekintve inkább a vidéki liberális az arisztokráciáéhoz.

1799. szeptember 11-én született a báró Gemmingen Anna Mária volt, a csákányi uradalom birtokosa, aki ben szolgált.⁵

ti tanulmányait a grazi egyetemen

1 Életéről lásd: Kondicsné Kovács Éva: Batthyány Fülöp (1781-1870). (Testis Temporis – Az idő tanúja 17.) Körmend, 2005., Kondicsné Kovács Éva: Batthyány Fülöp, a mecénás főúr. In: A Batthyányok évszázadai. Kiállítási katalógus. (Szerk.: Zsámbéki Mónika) Szombathely – Körmend, 2005.

2 Életéről lásd: Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. I. köt. Bp., 1891. 697. has., Pallas Nagy Lexikona. II. köt. Bp., 1893. 737. p., Zalai életrajzi kislexikon. 3. jav. bőv. kiad. Zalaegerszeg, 2005. 32-33. p.

3 A családfát lásd: Molnár András: Viam meam persequor. Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig. Bp., 2007. 321-322. p.

4 Életéről lásd: Zalai Életrajzi Kislexikon. 3. jav. bőv. kiad. Zalaegerszeg, 2005. 33. p., Bona Gábor: Táborszereplők és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. 3. átdolg. jav. kiad. Bp., 2000. 224. p., Sóskuti Tárnok Alajos: A Batthyány hercegi és grófi nemzetség leszármazása 972-dik évtől 1874-dik évig. Nagykanizsa, 1875. 22. p., Az 1848-1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja. (Szerk. Pálmány Béla) Bp., 2002. 1107. p.

5 Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája I. köt. Bp., 1990. 126. p., Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. 1. köt. Pest, 1857. 253. p., Kempelen Béla: Magyar nemes családok. I. köt. Bp., 1911. 489. p., Magyar Nemzeti Zsebkönyv. Második rész: Nemes családok. (Szerk. Pettkó Béla - Reiszig Ede) Bp., 1905.

6 Szögi László: Magyarországi diákok a Habsburg birodalom egyetemén I. 1790-1850. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban I.) Budapest–Szeged, 1994. 241. p.

7 A szentgróthi kastély (Zalamegyében). In: Vasárnapi Újság 1866. október 28. 531-532. p.

8 Batthyány Nepomuk János (1748-1831) Batthyány Károly nagypapa testvérének, Batthyány Ádám alkancellár, főtárnokmesternek volt a fia. Lásd: Gudenus János i. m. 117. p.

hoz jutott. Batthyány Károly megvásárolta Zsigmond jussát is, majd a Torontál megyében örökölt birtokrészeket eladta, s a befolyt pénzből Szentgrót közelében, Alsó-Csányban, Alsó- és Felső-Kustányban vásárolt magának újabb birtokokat, többek között a Schmiedegg családját.⁹ Az évtized során további vásárlásokkal, valamint az úrbéri tagosításokkal jelentősen megnövelte uradalmát, így Zala vármegye legjelentősebb birtokosai közé emelkedett. Hivatali karriert nem futott be, csak tiszteletbeli tisztségeket töltött be az államigazgatásban; a Pesti Hírlap tudósítása szerint a király a magyar királyi udvari kancellária tiszteletbeli fogalmazójává nevezte ki 1841-ben Batthyány Károly helytartósági tiszteletbeli fogalmazót.¹⁰

Batthyány Károly 1821-ben kötött házasságot Nádasdy Ernesztinával, gróf Nádasdy Lipót és gróf Pálffy Mária leányával. Házasságukból négy gyermek született: Guidó (1823-1882), Sarolta (1824), Ilona (1825) és Zsigmond (1827). Felesége azonban 1829-ben elhunyt, és a gróf 1831-ben újra megnősült. Első felesége húgát, Nádasdy Karolinát vezette oltár elé. Ebből a frigyből két gyermek született: Karolina 1833-ban és Ferenc 1845-ben.

Batthyány Károly Zalába költözésével egyidejűleg bekapcsolódott a vármegye politikai életébe. Bár arisztokrata származásánál fogva tagja volt az országgyűlés felsőtáblájának, elsősorban nem ott, hanem Zala vármegye összejövetelein politizált.¹¹ Elkötelezett híve volt Deák Ferenc és elbarátai reformpolitikájának, tevékeny tagja a zalai liberális ellenzéknek, és a zalai közgyűléseken az ő politikájukat pártfogolta. Az 1840-es évek derekán meggyőződéses ellenzékiként jellemezték.¹² Nem tartozott a hangadó, teoretikus politikusok közé, de a kidolgozott programok végrehajtásában támogatója, segítője volt az ellenzéknek. Nemcsak elviekben, vagy szavazatával támogatta a zalai liberálisokat, ha kellett, komoly anyagi áldozatokat is vállalt.

Az 1843. április 4-ei vármegyei közgyűlés után, ahol a kisnemesség elutasította a háziadó fizetését, s egyúttal – közvetve – megakadályozta Deák Ferenc országgyűlési követségét, Batthyány gróf is részt vett az egész nyáron zajló kortes-hadjáratban, a zalai nemesek „tértítésében”. Nemcsak saját pénzét adta az ügy érdekében, hanem Csány László és Szabó János kampányfőnökök őt bízták meg a szentgróti és környékbeli „pápista” nemesek egyenkénti meggyőzésével.¹³ Az augusztus végi közgyűlésre már az adófizetést vállalók kerültek többségbe, és Deákot is országgyűlési követnek választották. Azonban a befektetett energia egyelőre hiábavalónak bizonyult, Deák nem ment el a diétára, az adózás ügyének megszavazása is átmeneti maradt.

Batthyány Károly nevét ott találjuk minden jeles közéleti eseményen; így például a Deák tiszteletére tartott díszebédeken, népünnepélyeken, bálokon. Családja tagjai is támogatták tevékenységét, felesége és lányai a zalai nemesi „hölgyszorú” mintaadó személyiségei voltak,¹⁴ felnőtt fia, Guidó maga is aktívan politizált. Deák Ferencnek nemcsak eszmetársa, hanem barátja is volt. A haza bölcse gyakran átgyalogolt hozzá Szentgrótra, sőt fia, Ferenc keresztapaságát is elvállalta.¹⁵ Batthyány Deák iránti nagyrabecsülését pedig többek között azzal fejezte ki, hogy a róla elnevezett, és „két megyebeli ifjúnak nevelésére fordítandó” alapítvány részére – családtagjaival együtt – a legmagasabb összeget, 600 forintot adományozta.¹⁶

Szentgrót mezővárosa Batthyány Károly urasága idején a virágkorát élte. A gróf anyagilag is támogatta intézményeit, mindennekelőtt az iskoláját. A gyerekek helyett ő gondoskodott a téli tüzelőről. Rendszeresen megjelent az év végi vizsgákon, ahol „szorgalomra, isteni félelemre szóval és jutalommal serkentett”.¹⁷

Az 1840-es években pezsgő társadalmi élet bontakozott ki Szentgróton, jeles személyiségek keresték fel a települést és annak földesurát. A reformkor politikai kezdeményezései – intézmények és mozgalmak – itt, ebben a kb. 2000 lakost számláló városkában is megvalósultak.

1843-ban a gróf és neje támogatásával, a helyi Olvasótársaság kezdeményezésére megalakult a Kaszinó.¹⁸ Tagja lehetett minden nemes és közrendű polgár egyaránt, aki kifizette a tagsági díjat.

9 Sósuti Tárnok Alajos i. m. 22. p.

10 Pesti Hírlap 1841. május. 5. 1. p.

11 A reformkori országgyűlések közül az 1843-1844. évinek volt jelenlévő tagja. Lásd: Az 1848-1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja. (Szerk. Pálmány Béla) Bp., 2002. 1107. p.

12 Magyar Országos Levéltár (MOL) P 626. Széchenyi család levéltára. Széchenyi István Gyűjtemény. 10. csomó. Zala megye nemességének politikai minősítése, 1846-1847.

13 MOL H 103. Csány László kormánybiztos iratai. 19. doboz. Szabó János levelei Csány Lászlóhoz, 1843. június 28., 1843. július 2., 1843. július 3.

14 Honderú 1843. II. 391-392. p.

15 Zala Megyei Levéltár (ZML) Egyházi anyakönyvi másodpéldányok. Zalaszentgróti római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvei, 1845.

16 A Batthyányak után következő legnagyobb felajánlást, 400 forintot Zalabéri Horváth Eduárd tette. ZML Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai (kgy. ir.) 1842:2557.

17 Egyházi gyászbeszéd Gróf Batthyány Károly hamvai fölött. In: Szabó Imre: Néphez alkalmazott egyházi beszédek különféle alkalmakra. 2. bőv. kiad. V. köt. Egyházi alkalmi és gyászbeszédek. Eger, 1859. 340. p.

18 Mező Ferenc: Deák Ferencz viszonya Zalaszentgróthoz. Zalaszentgrót, 1914. 11-13. p.

Alapítói között a helyi intelligenciát találjuk; gyógyszerészt, orvost, számadót, ispánt, lelkészt, stb. 1846-tól Deák Ferenc is közejük tartozott. A társaság Pfeifer Ferenc nagyvendéglőjének egyik termében működött, amely azonban alkalmatlan volt a csendes beszélgetésekre, olvasásra, ezért 1846-ban kibérelték a mellette lévő kisebb szobát, melyet a „kegyes gróf” kipadlóztatott, a berendezéshez pedig egy kályhát és díványt ajándékozott. A szoba falára a reformkor politikusainak portréi kerültek: Bezerédj István és Pázmány Dénes arcképét Deák ajándékozta a Kaszinónak, de megrendelték Klauzál Gábor és Batthyány Kázmér portréját is.¹⁹ Az 1845. esztendő nagyon mozgalmas év volt a zalai szabadelvűek, így Batthyány Károly számára is. Zalában már 1842-1843-ban - Csány László kezdeményezésére — megkezdődött egy, a hazai ipart pártoló védegyelet megszervezése, melyben a gróf is részt vett.²⁰ (Az 1843. február 14-ei alakuló ülésen az igazgató választmány tagjai közé választották.) A zalai védegyeleti mozgalom ügye azonban – az 1843-as követválasztási események miatt - a kezdeti lelkesedés után parkolópályára került, csak két év múlva éledt újjá. 1845. február 9-én – a Pozsonyban megalakult Országos Védegyelet hatására, és az 1844 decemberében megszerveződött Kanizsai Védegyelet nyomán – Batthyány Károly kastélyában alakult meg a Védegyelet szentgróti fiókja,²¹ amelynek alakuló ülésén Deák elmondta híres beszédét. Az egyesület helyi elnöke Deák lett, alelnökévé a gróft választották. A mozgalom tagjainak, akiket „Honi emberek”-nek neveztek, egy ezüst húszast kellett fizetniük a közöltségek fedezésére és a kitűzött célok megvalósítására. Szentgróton is rendeztek védegyeleti bált, ahol a hölgyek, élükön Batthyány Károlynéval, honi képfestő ruhában jelentek meg.

1845 márciusában – az országgyűlés közteteherviselést elutasító döntése után – 220 zalai nemes, arisztokraták, köznevesek és közbirtokosok közös nyilatkozatban jelentették ki, hogy „a megyei beligazgatási költségekből” birtokarányosan részt kívánnak venni, azaz önkéntes adófizetést vállalnak.²² A nyilatkozaton másodikként olvashatjuk Batthyány Károly nevét. Mivel a megyében a legnagyobb birtokosok közé tartozott – mintegy 1334 hold szántóval, közel 2100 hold erdővel, legelővel, 234 hold réttel és 600 hold hegyvámos szőlővel bírt az uradalmához tartozó almási, csáfordi, udvarnoki, szentgróti, batyki és dabronci határban²³ –, a legjelentősebb összeg, 2000 forint jegyzésével járult hozzá a vármegyei házipénztár bevételeihez.²⁴

A gróf még ez évben tagja lett a Csány László által szervezett Kanizsai Takarékpénztár Egyesületnek, sőt a 36 tagú igazgató választmányba is beválasztották.²⁵ 1847-ben Guido fiával együtt belépett a pesti Ellenzéki Körbe, ahol mindketten 10-10 forint tagdíjat fizettek be.²⁶

1847. augusztus 30-án a vármegye közgyűlése a megyei főorvos évnegyedes jelentését tárgyalta meg, amelyből kiderült, hogy a megye a szegény, magatehetetlen súlyos betegeket kórház híján a börtön rabkórházában helyezi el, s tartásukat a megyei házipénztárból fedezi. A beszámoló hatására a tekintetes karok és rendek kívánatosnak tartották egy megyei kórház létrehozását. Megvalósítására kórházlétesítő bizottságot hoztak létre, melynek elnöke gróf Batthyány Károly lett.²⁷ A bizottság tagjai közt ott találjuk a zalai liberális ellenzék olyan prominenseit, mint báró Putheány József, Oszterhueber József, ifjabb Csúzy Pál, Inkey Kázmér, stb. Az elnök novemberben még beszámolt az előkészítés állásáról, azonban a következő év forradalmi eseményei már nem tették lehetővé a megyei kórház megszervezését; hadikórházakra annál inkább szükség lett. (Érdekesség, hogy ez év végén – magánkezdeményezésre – mégis nyílt polgári betegápoló intézet a megye székhelyén, Zalaegerszegen.)

1848 márciusában gróf Batthyány Károly Zalában az elsők között értesülhetett a pesti forradalom eseményeiről. Bizalmas kapcsolatukat jelzi, hogy Csány László neki, a „Különösen tisztelt Méltóságos Gróf Úrnak” írta meg, hogy „a szabad sajtó tettleg behozatott, Landerer nyomdája elfoglaltatott. [...] A 12 pontot a tanács elfogadva, aláírta.

Elfogadta azokat a Helytartótanács is. Stancsics a politikus fogoly a katonaság által szabadon bocsátottat [...] Pest lábán, ezerek hullámanak a városház előtt, de a csend még egy percig sem lőn megzavarva.”²⁸

¹⁹ Uo.

²⁰ Molnár András: Csány László a zalai reformellenzék élén. In: Kossuth kormánybiztosa Csány László 1790-1849. (Zalai Gyűjtemény 30.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1990. 38. p.

²¹ Mező Ferenc i. m. 4-11. p.

²² Molnár András: „A zalai ágyúzás”. Zala megye önkéntes adózói (1845-1848). In: Századok, 1996. 5. sz. 1211-1240. p.

²³ ZML Nemesi összeírások. Önkéntes adózók összeírásai 1845-1847.

²⁴ Batthyány Károly után a következő legnagyobb összeget, 1200 forintot Inkey János ajánlotta. Lásd: MOL A 105. Magyar kancelláriai levéltár. Magyar királyi kancellária. Informations-Protocolle der Ungarisch-Siebenbürgischen Section. 1845. április 5. (13. ülés) 14-16. p.

²⁵ Molnár András: Csány László a zalai reformellenzék élén. In: Kossuth kormánybiztosa Csány László 1790-1849. (Zalai Gyűjtemény 30.) Zalaegerszeg, 1990. 54. p.

²⁶ MOL R 151. Az Ellenzéki Kör iratai. Az Ellenzéki Kör pénztári számadása 1847-ik év április 1-től 1848-ik év mártius 31-ig. Pesten, nyomtatott Beimelnél, 1848. [Nyomtatvány]

²⁷ ZML kgy. jkv. 1847:2877., 1847:4169.

²⁸ Csány László levele Batthyány Károly grófnak, 1848. március 15. In: Csány László kormánybiztosi iratai 1848-1849. (Zalai Gyűjtemény 44.) (Sajtó alá rend. Hermann Róbert) Zalaegerszeg, 1998. (a továbbiakban: Csány László kormánybiztosi iratai) I. köt. 25-26. p.

A csend azonban nem sokáig tartott. 1848 tavaszán parasztmozgalmak, zsidóellenes zavargások söpörtek végig a Dunántúlon. Csány Lászlónak a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmányának küldött jelentéséből tudjuk, hogy Batthyány Károly birtokán is, a szentgróti polgár városban, „az uraság tulajdonának elfoglalását s a zsidók elleni ingerültséget katonai erő mutatása által a vétkesek befogatása mellett meggátolni, s a rendet helyreállítani sikerült, anélkül, hogy a sorkatonaságnak védőleg történt fellépését bármi legkisebb erőszakra használni kellett volna”.²⁹

Talán saját javainak védelme, talán Csány László hazáért való lelkesedése és tevékenysége ösztönözte arra a grófot, hogy 49 éves fejjel nemzetőrnek álljon. 1848 nyarán azonban már nem elsősorban a belbiztonság, hanem a Horvátország felől érkező veszedelem adott rendkívüli feladatokat mind a Dráva vonal védelmével megbízott Csány kormánybiztosnak, mind pedig a nemzetőrnek állt Batthyány Károlynak. A határok védelmére kimozdított nemzetőrség nemcsak megfelelő fegyverzettel nem rendelkezett, hanem alkalmas parancsnokoknak is híján volt. Ezért Csány maga ajánlotta Mészáros Lázár hadügyminiszter figyelmébe, és kérte nemzetőr őrnagyi kinevezését: „g[róf] Batthyány Károly, ki elhagyva gazdag, kényelmes életét, lelkesülve veszélyben forgó hazája eránt, két fiával kelt ki annak oltalmára, újra őrnagynak ajánlom” - írta 1848. július 8-án Nagykanizsáról küldött levelében.³⁰ Kinevezéséről a miniszterelnök nemzetőrségi titkára július 15-én értesítette a kormánybiztos.³¹ Batthyány 1848 augusztusában már Zala vármegye szántói járása nemzetőrségének őrnagya lett. Zászlóaljához öt század tartozott. A harmadik század parancsnoka idősebb fia, Guidó volt, az ötödik században főhadnagyi rangban Zsigmond fia szolgált. Tábori szolgálatra vezényelt csapata 1848. augusztus elején Letenyén, Újfaluban és Csentén táborozott, ott került sor a tisztválasztásra is.³² A zászlóalj fegyverzetéhez 61 puskához tartozott, amelyhez 122 tűzkövet, 500 kisebb és 100 nagyobb kapszlit, valamint 800 töltényt küldött a kormánybiztos, azzal az utasítással, hogy a hasznavehetetlen fegyvereket is javíttassák ki.³³ A puskák – elsősorban rozsdás vadászpuskák – mellett dárdákból és egyenesre kovácsolt kaszákból állott a fegyverzetük. Nemzetőrei egyenruhaként vörös zsinórzatos vászonzubonyt és nadrágot, valamint sapkát viseltek.³⁴ Batthyány Károly 1848. augusztus 20-án kelt levelében azt kérte Csány Lászlótól, hogy szántói zászlóalját szállíttassa át a Muraközbe „azon oknál fogva, [...] minthogy a nemzetőrség kiállítása által a környékbeli lakosok a nemzetőri egyének tartásával tetemesen terhelve vagynak, de azon elvnel fogva is, ha a berohanás megtörténne, fekvéseink távolléte miatt csak fáradt s ellakadott erővel állhatnánk elleneink elébe”.³⁵

Jellačić szeptember 11-ei támadását követően Csány László királyi biztos a zalai nemzetőr egységeket Kanizsa környékére vonta vissza, majd István nádor utasítására, a dunántúli magyar táborba, Veszprém felé irányította, azzal a szándékkal, hogy ott egyesülve a gyülekező magyar sereggel, a Balaton környékén ütközzenek meg az ország belseje felé nyomuló ellenséggel. Erre utasította szeptember 19-én kelt levelében Batthyány őrnagyot is: „Egyéberánt Nagyságodnak hazafiságában, erélyességében, szilárd jellemében teljesen és tökéletesen bízva erősen hiszem, hogy a kimozdítandó és kimozdítható gyakorlott őrseregekkel nádor őfenségéhez, ki a tábor vezényletét átvette, minél előbb csatlakozni fog nagyságod, azoknak, mint idősb őrnagy, főparancsnok”.³⁶ Csány leveléből az is kiderül, hogy bizalmas kapcsolatokat továbbra is megőrizték, a gróf tanácsokat adott a kormánybiztosnak a népfelkelés elrendelésével kapcsolatban, ő pedig biztosította az őrnagyot, hogy az általa kinevezett tiszteket megerősíti pozíciójában.³⁷ Csány László később megváltoztatta a fenti parancsot, és csak a reguláris seregeket indította a nádor táborába. (1848 szeptemberében Batthyány Károly neve is felmerült „az első zalai önkéntes nemzetőri zászlóalj” - a későbbi legendás 47. honvédszászlóalj - parancsnokának kinevezésekor, mivel azonban az önkéntes zászlóaljban akkor már Gyika Jenő, kilépett császári-királyi hadnagy látta el a parancsnoki teendőket, a gróf önként lemondott a felkínált beosztásról.)³⁸

Szeptember végén, október legelején Batthyány ismét Kanizsa környékén, Récsén táborozott a szántói nemzetőrökkel.

29 Csány László és Széll József jelentése a MOIB-nak, 1848. április 26. In: Csány László kormánybiztosi iratai I. köt. 35. p.

30 Csány László jelentése Mészáros Lázár hadügyminiszterhez, 1848. július 8. In: Csány László kormánybiztosi iratai I. köt. 101. p. Csány már június 28-án kelt, a hadügyminiszterhez írt levelében ajánlotta Batthyány Károly kinevezését.

Lásd: Csány László kormánybiztosi iratai I. köt. 85. p.

31 Csány László jelentése Mészáros Lázár hadügyminiszterhez, 1848. június 28. In: Csány László kormánybiztosi iratai I. köt. 85. p.

32 MOL H 103. Csány László kormánybiztosi iratai. Zala megye levelei 80. Batthyány Károly levele Csány Lászlóhoz, 1848. augusztus 11.

33 MOL H 103. Zala megye levelei 88.

34 Novák Mihály: Zalavármegye az 1848-49. évi szabadságharcban. Zalaegerszeg, 1906. 38. p.

35 MOL H 103. Zala megye levelei 88.

36 Csány utasítása Batthyány Károlynak, 1848. szept. 19. In: Csány László kormánybiztosi iratai I. köt. 315. p.

37 Uo.

38 Molnár András: A zalai 47. honvédszászlóalj felállítása 1848 őszén. In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1987. (Zalai Gyűjtemény 26.) (Szerk. Bilkei Irén) Zalaegerszeg, 1987. 117. p., Hermann Róbert: A 47. honvédszászlóalj története. In: A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. (Zalai Gyűjtemény 33.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1992. 124. p.

A kormánybiztos utasításainak megfelelően igyekeztek az ellenség utánpótlás vonalait zavarni, fegyvereit, élelmiszereit megszerezni. Szeptember 30-án Csillagh Lajos első alispán jelentette Csánynak, hogy az „illérek [...] több száz szekerei a mi nemzetőreink által részént gróf Batthyány Károly úr vezérletével, részént keszthelyi őrseregünk vitézségével elfogattak, azokat késérő illérek részént lekaszaboltattak, részént elfogattak”.³⁹

Október harmadikán, miután Csány kormánybiztos arra utasította, hogy támadja meg Kanizsát és foglalja vissza az ellenségtől,⁴⁰ csapataival részt vett a kanizsai ütközetben. Amikor a kanizsaiak felkelésével kezdődött csata során a horvát csapatok Nugent tábornagya vezetésével a légrádi úton menekültek a városból, Szentmiklósnál Batthyány Károly csapatai próbálták elállni az útjukat. A rosszul felfegyverzett zászlóalj - kb. 650 fő, elsősorban dárdákkal és vasvillákkal felszerelve, mindössze 125 darab puskával – feladata az volt, hogy a horvátokat az oldalról támadó vasi nemzetőrök és kanizsai népfelkelők „lövésére vezesse”.⁴¹ „...ezek Lusán⁴² seregét oly közel láttak [sic!], hogy annak főposztjai⁴³ nekik szóval mondák, urak, ne lőjenek reánk, miért mi reterálni⁴⁴ akarunk, és löni nem fogunk; de g[róf] Batthyány Károly vezérünk azonnal sorra állított és tüzeltetett erősen” – tájékoztatta az ütközetről Saffarich Miklós kanizsai polgár Csány Lászlót.⁴⁵ A nemzetőrök, bár kezdetben eleget tettek feladatuknak, megrettenve a „foltonos ágyúzás és tüzelés”-től, a közeli erdőbe menekültek.⁴⁶ Vidos József, a vasi nemzetőrség és a kanizsai ütközet parancsnoka ezt írta jelentésében: „Gróf Batthyány őrnagy bátran viselvé magát, s nem hagyta oda a csatatért, mígnem maga nyolc vitézzel maradt, a többiek elszélesztettek”.⁴⁷ Az őrnagy mellett maradt nyolc vitézből ketten a saját fiai voltak. A horvát csapatok bevonultak Szentmiklósról és felgyújtották a falut.

A kanizsai ütközet után Batthyány Károly új megbízást kapott a megyei Állandó Bizottmánytól: a zalai nemzetőrség 4., eddig még nem mozgósított osztályának parancsnoka lett Horváth Vilmos kormánybiztossal együtt, azzal a feladattal, hogy a felszabadított Kanizsát és környékét biztosítsa.⁴⁸

1848 decemberében a gróf visszavonult a csatatérről, hazaköltözött szentgróti otthonába. Kapcsolata Csány Lászlóval azonban továbbra is élénk maradt, folyamatos levelezésben álltak egymással. Őt kérte meg, hogy Zsigmond fiát ajánlja be a pesti ulánus iskolába, kérését Csány Kossuth figyelmébe ajánlotta.⁴⁹ A Győrben táborozó kormánybiztos pedig egy „nyugalmas” lovat kért és kapott a gróftól, aki ugyanekkor – lovai fenntartására – 2500 forintot biztosított egy Nagyszombat környékén harcoló fiatalember, (valószínűleg Schmiedegg) Kálmán számára.⁵⁰

1848 decemberének második felében – miután Windisch-Grätz hadserege támadást indított az ország ellen – a magyar csapatok kivonultak Zala megyéből, helyüket a császáriak foglalták el. A megye pacifikálása azonban komoly gondot okozott a megszállóknak. A csatatérről visszavonult Batthyány gróf és Horváth Vilmos kormánybiztos készülve az ellenállásra, Szentgrótot és Zalabért „minden terveik és igazgatásai tűzhelyévé tették”. Ezért Burits osztrák vezérőrnagy azt javasolta a megszállók főparancsnokának, Laval Nugent tábornagynak, hogy az osztrák reguláris csapatok számára is problémát jelentő, rabló, fosztogató, szedett-vedett horvát határőr zászlóaljokat osszák be abba a dandárba, amely a két települést megszállja, majd tartsák erős felügyelet alatt, mert csak így biztosítható a császári csapatok további előnyomulása a Dunántúlon.⁵¹

Nincs tudomásunk arról, hogy Batthyány Károly és a szentgrótiak fegyveresen ellenálltak volna a megszállóknak. A

39 Csillagh Lajos zalai első alispán levele Csány László kormánybiztoshoz. Zalaegerszeg, 1848. szept. 30. In: Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben. Okmánytár. (Sajtó alá rend. Hermann Róbert és Molnár András.) Nagykanizsa, 2000. (a továbbiakban: Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben) I. köt. 203. p.

40 Csány László kormánybiztos levele Zala megye Állandó Bizottmányához. Martonvásár, 1848. október 2. In: Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben I. köt. 223. p.

41 Hermann Róbert: Kanizsa felszabadítása 1848. október 3-án. In: Zalai Múzeum 7. Zalaegerszeg, 1997. 133. p.

42 Albert Nugent, a császári csapatok parancsnoka.

43 Előőrsei.

44 Visszavonulni.

45 Saffarich Miklós nagykanizsai polgár jelentése Csány László kormánybiztoshoz, Győr, 1848. október 7. In: Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben I. köt. 252. p.

46 Skublics József levele Csány Lászlóhoz. Hely és dátum nélkül. In: Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben I. köt. 266. p.

47 Vidos József jelentése ifj. Pázmándy Dénesnek, a képviselőház elnökének. In: Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben I. köt. 233. p.

48 Zala megye Állandó Bizottmányának határozata Nagykanizsa és a megye védelméről. Zalaegerszeg, 1848. október 9. In: Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben I. köt. 254. p.

49 Csány László Batthyány kérését Kossuth figyelmébe ajánlotta. Lásd: Csány László kormánybiztosi iratai II. köt. 61. p.

50 A kérést Csány László közvetítette Batthyány gróf felé, a fiatalembert csak „Kálmánunk”-ként emlegetve. Schmiedegg Kálmán Csány László gyámfia volt. Lásd: Csány László kormánybiztosi iratai II. köt. 107. p. (Csány levele Batthyány Károlyhoz, 1848. december 21.)

51 Burits vezérőrnagy jelentése Nugent tábornagynak. 1849. január 4. In: Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben II. köt. 11-12. p.

gróf csak eltűrte, de el nem fogadta az osztrák hadsereg bevonulását és a nyomában megjelenő császárhű tisztviselők hatalomátvételét, ellenérzésének hangot is adott. 1849. január végén, február elején a megye élére kinevezett császári biztos, Fiáth Ferenc körutazást téve Zalában, többek között Szentgrótra is el akart látogatni, hogy ott „a vidék népével és előljáróival” találkozzon. Mindezt előre jelezte Batthyány grófnak, aki egyébként Fiáth feleségének közeli rokona volt. „Károly gróf azt felelte, hogy más viszonyok közt igen örülne engemet házánál láthatni; de a mostaniak közt, s jelen minőségemben jobb szereti, ha nem jövök” – írta később visszaemlékezésében az udvarhű tisztviselő.⁵² Batthyány Károly elkerülte a szabadságharc leverését követő megtorlást, azonban alig három évvel később, 1852. szeptember 27-én váratlanul elhunyt. Az október 12-én tartott gyászünnepélyén Szabó Imre hitszónok, felsőiszkázi plébános⁵³ búcsúztatta, aki beszédében a gróf jóságát, jótékonyágát emelte ki: „Soha koldus, kit sorsa alamizsnára kényszerített, vigasz nélkül küszöbéről nem távozott. [...] Ha a vidéket csapás sújtotta, a gróf mindig az adakozók első sorában állott. Midőn néhány nappal halála előtt Szentgrót polgárvárosában tűz pusztított, míg fia, gróf Zsigmond mentő angyalként az égő üszkök közé sietett, ő a kárvallottak első szükségeinek fődözéséről gondoskodott.”⁵⁴ Batthyány Károly a szó eredeti értelmében nemes ember és jó hazafi volt, méltó az utókor emlékezetére.

Batthyány Károly gróf szentgróti kastélya

52 Részlet Fiáth Ferenc: Életem és élményeim c. visszaemlékezéséből. Közli: Zala megye történelmi olvasókönyve. Helytörténeti szöveggyűjtemény. (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1996. 218-219. p.

53 Szabó Imre (1814-1881) író, püspök, tanár. 1848-ban a Katholikus Néplap alapító szerkesztője. Erkölcsnemesítő színdarabokat fordított, népies elbeszéléseket írt. A szabadságharc alatti magatartása miatt vidékre helyezték. 1861-től négy ciklusban, Deák-párti programmal országgyűlési képviselő volt.

54 Egyházi gyászbeszéd Gróf Batthyány Károly hamvai fölött. In: Szabó Imre: Néphez alkalmazott egyházi beszédek különféle alkalmakra. 2. bőv. kiad. V. köt. Egyházi alkalmi és gyászbeszédek. Eger, 1859. 340. p.